

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра управління державними і корпоративними фінансами

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять

з дисципліни

«ФІНАНСИ»

Харків – 2017

Методичні вказівки розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри управління державними і корпоративними фінансами 26 грудня 2016 р., протокол № 5.

Рекомендовано для студентів економічного факультету всіх форм навчання.

Укладач

доц. К. А. Карачарова

Рецензент

доц. О. Д. Стешенко

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять
з дисципліни
«ФІНАНСИ»

Відповідальний за випуск Карачарова К. А.

Редактор Еткало О. О.

Підписано до друку 05.04.17 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 1,75. Тираж 50. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Українська державна академія залізничного транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.

Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 2874 від 12.06.2007 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Модуль 1. Загальнотеоретичні основи фінансів.....	6
Тема 1. Сутність фінансів, їх функції і роль.....	6
Тема 2. Фінансова система.....	8
Тема 3. Фінансова політика і фінансовий механізм.....	10
Тема 4. Фінанси господарських суб'єктів.....	13
Тема 5. Державні фінанси.....	20
Тема 6. Податки і податкова система.....	22
Тема 7. Бюджет і бюджетна система.....	26
Модуль 2. Державні фінанси.....	27
Тема 8. Доходи і видатки державного бюджету.....	27
Тема 9. Місцеві фінанси.....	29
Тема 10. Державні цільові фонди.....	30
Тема 11. Державний кредит і державний борг.....	33
Тема 12. Страхування і страховий ринок.....	34
Тема 13. Фінансовий ринок.....	37
Тема 14. Міжнародні фінанси.....	40
Список літератури.....	44

ВСТУП

Теоретичний курс «Фінанси» є однією з базових економічних дисциплін.

В умовах ринкових відносин фінанси використовуються державою як ефективний регулятор усіх сфер економічного життя суспільства. Практично всі економічні інструменти господарювання (ціноутворення, оплата праці, комерційні розрахунки, інвестиційна діяльність, кредитування, бухгалтерський облік тощо) пов'язані з фінансами. Тому курс «Фінанси» має міжгалузевий характер.

Засвоєння теоретичних засад фінансових відносин створює ту основу, на якій базується вивчення прикладних фінансових дисциплін, що розкривають конкретні питання організації фінансів у різних ланках фінансової системи.

Знання цих питань необхідні майбутньому спеціалісту, щоб об'єктивно оцінювати економічні процеси, які відбуваються у суспільстві, розуміти сутність і тенденції розвитку фінансових відносин та їх особливості у сфері державних фінансів і фінансів господарських одиниць, уміти розробляти й вирішувати актуальні питання теорії і практики розбудови фінансової політики держави.

Вивчення теоретичних основ фінансових відносин дає змогу досить швидко опанувати зміни, які відбуваються у фінансовій практиці.

Програма курсу передбачає послідовне вивчення теоретичних основ функціонування фінансів в умовах ринку, принципів і конкретних форм організації фінансових відносин у різних сферах життєдіяльності суспільства, теоретичне обґрунтування практики функціонування фінансового механізму у процесі формування та використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів суспільного призначення.

В освоєнні вузівських навчально-програмних матеріалів циклу фінансових дисциплін, у тому числі і теоретичного курсу «Фінанси», надзвичайно важливу роль відіграє не тільки активна участь студентів у лекційних, семінарських і практичних заняттях, а й їх самотійна робота. Тільки реальне поєднання всіх

форм вузівського навчального процесу дасть змогу забезпечити підготовку висококваліфікованих спеціалістів у галузі фінансів, здатних ефективно працювати в умовах ринкової економіки.

Для засвоєння теоретичних засад фінансових відносин важливе значення має самостійна робота студентів, на що спрямована підготовлена програма, контрольні-навчальні тести, програмні запитання до іспиту, тематика контрольних робіт та методичні вказівки щодо їх виконання і до самостійної роботи студентів.

Мета і завдання дисципліни. Навчальна дисципліна «Фінанси» має на меті надання знань з теорії і практики, які висвітлюють сутність і форми прояву фінансів, оптимізацію фінансових відносин у суспільстві, механізм функціонування; отримання студентами базових знань з питань теорії і практики фінансових відносин суб'єктів господарювання, які розкривають сутність фінансів, склад і структуру фінансової системи, бюджетної системи; розгляд місцевих фінансів, державних цільових фондів та їх ролі у фінансовій системі.

Предметом теоретичного курсу «Фінанси» є сукупність фінансових відносин, які виражають розподіл і перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту на макро- і мікрорівнях.

Завдання курсу — дати правильне розуміння закономірностей у сфері фінансових відносин держави, суб'єктів підприємницької діяльності та населення, розкрити шляхи використання цих закономірностей у практиці фінансової роботи; показати можливі напрями впливу фінансів на суспільний прогрес і роль фінансів в економічній перебудові суспільства на шляху розвитку ринкових відносин; визначити сукупність заходів, що забезпечують використання фінансів як одного з дійових важелів економічної політики держави.

Теоретичний курс «Фінанси» студенти вивчають після ознайомлення із такими загальнотеоретичними економічними дисциплінами, як «Фінанси підприємств», «Міжнародні валютно-кредитні розрахунки», «Податкова система», «Фінансовий ринок», «Страховання», «Соціальне страхування», «Гроші та кредит», «Місцеві фінанси» та ін., що дає змогу закріпити вже набуті знання і поглибити професійну підготовку фахівців економічного профілю.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати: яку роль виконують фінанси у системі ринкових відносин; основні категорії фінансів; форми фінансування та джерела формування фінансових ресурсів; засади формування і функціонування окремих сфер і ланок фінансової системи; сутність і функції податків та ін.;

вміти: використовувати отримані знання стосовно аналізу умов закономірностей у сфері фінансових відносин держави; визначати механізм впливу податків на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності в Україні.

Модуль 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ

Тема 1. Сутність фінансів, їх функції і роль

Наука про фінанси вивчає явища і процеси, які відбуваються в державі при створенні та використанні фондів грошових коштів з метою її економічного та соціального розвитку. Мета фінансової науки – це пізнання дії об'єктивних економічних законів і закономірностей у сфері фінансів і доведення теоретичних наукових розробок до практичного впровадження. Діяльність держави, господарських суб'єктів і окремих громадян, у процесі якої створюються та використовуються фонди фінансових ресурсів, є змістом фінансової науки.

Фінанси – історична категорія, зміст якої суттєво змінюється під впливом функціонування та розвитку кожної конкретної суспільної формації та державного устрою. Новий тип виробництва в суспільстві призводив до формування нової системи господарських відносин, що впливало на організацію фінансових відносин.

Об'єктивність фінансів як економічної категорії зумовлюється тим, що вони є грошовою, розподільною та перерозподільною, фондовою, ресурсоутворювальною категорією. Основні відмінні ознаки фінансів: фінансові відносини завжди мають грошовий характер; є інструментом розподілу та перерозподілу ВВП; процес розподілу передбачає

створення різноманітних цільових фондів грошових коштів, джерелами формування яких є фінансові ресурси. Виділяють централізовані та децентралізовані фінанси.

Завдання

Завдання 1.1. Наведіть приклади грошових і фінансових відносин. Обґрунтуйте їх відмінності. Назвіть грошові відносини, які у свою чергу є фінансовими відносинами.

Завдання 1.2. Поясніть суперечливість фінансових відносин і шляхи її подолання.

Питання для самостійного опрацювання

1 Проведіть аналіз різних тверджень щодо сутності фінансів і дискусійності їх функцій.

2 Розкрийте основні риси, характерні для грошових і фінансових відносин.

3 Дайте характеристику основних фінансових категорій.

4 Виявіть спільні та відмінні риси між “фінансами” та економічними категоріями: “гроші”, “ціна”, “заробітна плата”, “кредит”.

Контрольні питання

1 Що вивчають фінанси як наука?

2 Яка мета фінансової науки?

3 Що є предметом фінансів?

4 Назвіть суб'єкти фінансових відносин.

5 Охарактеризуйте об'єкти фінансів.

6 Дайте визначення фінансів з різних точок зору.

7 Охарактеризуйте специфічні ознаки фінансів.

8 Розкрийте сутність розподільчої функції фінансів.

9 Охарактеризуйте прояви контрольної функції фінансів.

10 Дайте характеристику фінансових категорій.

Тема 2. Фінансова система

Фінансова система існує в кожній державі незалежно від рівня її економічного розвитку і являє собою доволі складний механізм. Ефективність функціонування фінансової системи залежить від двох визначальних факторів:

- від налагодженості фінансових відносин у суспільстві;
- від організації управління фінансами (органи управління й форми та методи управлінської діяльності).

У фінансовій системі зосереджені значні фінансові ресурси, що становлять більш ніж 80 % від обсягу ВВП.

Фінансову систему розглядають за двома категоріями: за внутрішньою структурою та організаційною будовою.

За внутрішньою структурою – це сукупність відносно відокремлених та взаємопов'язаних сфер і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин.

За організаційною будовою – це сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками в економіці та характеризують систему управління фінансами у країні.

Фінансову діяльність держави характеризує сфера державних фінансів, яка поділяється на такі ланки: державний та місцеві бюджети; державні фонди цільового призначення; державний кредит; фінанси підприємств і організацій державної форми власності. Сфера державних фінансів надзвичайно важлива і потребує встановлення збалансованості інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин.

В управлінні фінансами виділяють об'єкт і суб'єкти управління. Об'єктом є централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, що створюються і використовуються в усіх ланках фінансової системи. Суб'єкт управління – держава (в особі законодавчих і виконавчих, у тому числі фінансових органів), фінансові служби підприємств, організацій, установ, міністерств і відомств.

Основним завданням органів управління фінансовою системою є забезпечення злагодженості у функціонуванні окремих сфер і ланок фінансових відносин. Це досягається чітким розмежуванням функцій і повноважень між фінансовими органами та інституціями.

Загальне управління фінансами відповідно до Конституції України покладено на вищі органи державної влади – Верхову Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України.

Завдання

Завдання 2.1. Проаналізуйте діяльність фіскальної служби України та країн ЄС. Виявити недоліки та переваги.

Питання для самостійного опрацювання

- 1 Дайте визначення фінансової системи й охарактеризуйте принципи її побудови.
- 2 Дайте характеристику внутрішньої структури фінансової системи.
- 3 Яка організаційна структура фінансової системи?
- 4 Дайте характеристику сфери фінансових відносин.
- 5 Які є ланки фінансової системи?
- 6 Дайте характеристику сфер та ланок фінансової системи.
- 7 Який склад державних фінансів і що вони характеризують?
- 8 Назвіть основні складові міжнародних фінансів.
- 9 Яка структура та роль фінансового ринку?
- 10 Які фінансові органи і фінансові інституції здійснюють управління фінансами в Україні?
- 11 Які функції Міністерства фінансів України?
- 12 Які функції і повноваження має Державна контрольно-ревізійна служба?

Контрольні питання

- 1 Які функції покладено на Державну скарбницю?
- 2 Які функції і повноваження покладено на Державну податкову службу України?
- 3 Яка сфера діяльності Рахункової палати України?
- 4 Які функції покладено на Аудиторську палату?
- 5 Яку роль відіграють Національний банк України і комерційні банки в управлінні фінансами?

6 Що таке фондова біржа?

7 Назвіть основні риси Української міжбанківської валютної біржі?

8 Яка сфера діяльності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України?

Тема 3. Фінансова політика і фінансовий механізм

Фінанси являють собою складне явище, яке охоплює широкий спектр різносторонніх відносин. За єдиної сутності цих відносин вони мають конкретні форми прояву, характерні ознаки, а також певні особливості щодо організації фінансової діяльності, формування та використання фондів грошових коштів суб'єктів фінансових відносин. Фінансова система держави є відображенням форм і методів організації фінансів у економіці та формується залежно від моделі економіки, що існує.

Вплив фінансів на економічний і соціальний розвиток держави здійснюється через фінансову політику, яка є складовою економічної політики держави. Складові фінансової політики: податкова, бюджетна, монетарна (грошово-кредитна), валютна, митна, амортизаційна, боргова, політика у сфері фондового, страхового ринків, соціальній сфері тощо. Існують два види фінансової політики: фінансова стратегія та фінансова тактика. Фінансова політика реалізується за напрямками: регламентування фінансових відносин (жорстка, помірна регламентація, політика мінімальних обмежень); ведення поточної фінансової діяльності (політика стабілізації, економічного зростання, стимулювання ділової активності).

Фінансова політика здійснюється в три етапи: розроблення науково обґрунтованих концепцій розвитку фінансів (наукових теорій); визначення основних напрямків використання фінансів на перспективу і поточний рік (розроблення стратегічних прогнозів, прийняття законів); здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей (створення фінансового механізму).

Завдання фінансової політики реалізується через фінансовий механізм, що формується відповідно до фінансової політики та норм фінансового права, які відображаються у фінансовому законодавстві. Він характеризує види, форми та методи організації фінансових відносин, способи їх кількісного виміру. Розрізняють директивний (розробляється на рівні держави) і регулюючий (формується на рівні окремих суб'єктів господарювання) фінансовий механізм. Складові фінансового механізму: організаційна структура (нормативно-правове, інформаційне, організаційне забезпечення); підсистеми: фінансове забезпечення, фінансове регулювання (пов'язане з методом розподілу: нормативним або сальдовим), система важелів впливу.

Фінансове забезпечення, як система забезпечення фінансовими ресурсами для покриття витрат виробництва та відтворення, передбачає формування цільових грошових фондів за допомогою власних, залучених чи позикових ресурсів. Фінансове регулювання полягає в регламентуванні розподільних відносин у суспільстві чи на окремому підприємстві і складається з методів та інструментів. Система важелів впливу передбачає застосування як фінансових стимулів, так і фінансових санкцій.

Завдання

Завдання 3.1. Опрацюйте зміст Бюджетної резолюції і зробіть висновки щодо основних напрямів бюджетної політики України на поточний рік.

Завдання 3.2. Наведіть приклади стратегічних і тактичних фінансових завдань у реалізації фінансової політики держави в сучасних умовах.

Завдання 3.3. Охарактеризуйте органи, які розробляють і реалізують фінансову політику в Україні.

Завдання 3.4. Охарактеризуйте взаємозв'язок фінансової політики та фінансового права.

Завдання 3.5. Визначте структуру фінансових ресурсів держави за видами ресурсів і напрямками їх використання. Зробіть висновки.

Питання для самостійного опрацювання

1 Охарактеризуйте правові основи побудови фінансової системи України.

2 Дослідіть особливості взаємовідносин між окремими сферами та ланками фінансової системи України.

3 Розкрийте роль і значення фінансової системи в забезпеченні умов соціально-економічного зростання.

4 Охарактеризуйте сутність фінансової політики як складової економічної та соціальної політики держави.

5 Поясніть, яким чином фінансовий механізм впливає на реалізацію фінансової політики держави.

6 З'ясуйте, з яких елементів формується фінансовий механізм держави.

7 Визначте вплив фінансових стимулів і санкцій для активізації економічного зростання суспільства.

8 Охарактеризуйте фінансове право як відображення політичних, економічних і соціальних відносин.

Контрольні питання

1 Що розуміють під фінансовою системою? Назвіть принципи її побудови.

2 Охарактеризуйте складові елементи фінансової системи України.

3 У чому полягає сутність організаційної структури фінансової системи?

4 Що є основною метою фінансової політики?

5 Охарактеризуйте типи фінансової політики.

6 У чому полягають сутність і особливості фінансової стратегії та фінансової тактики?

7 Охарактеризуйте сутність і дискусійні питання категорії “фінансові ресурси”. Наведіть класифікацію фінансових ресурсів.

8 Визначте поняття та склад фінансового механізму.

9 Які фінансові стимули та санкції вам відомі?

Тема 4. Фінанси господарських суб'єктів

Фінанси суб'єктів господарювання як складова частина фінансової системи посідають визначне місце у структурі фінансових відносин суспільства. Вони функціонують у матеріальній і нематеріальній сферах виробництва, де створюється ВВП та національний дохід – основні джерела фінансових ресурсів.

Грошові відносини перетворюються на фінанси, коли рух грошових коштів стає відносно самостійним, що відбувається в процесі формування, використання грошових доходів і фондів згідно з цільовим призначенням у формі фінансових ресурсів. Об'єктом фінансових відносин є чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та чистий фінансовий результат підприємства. Суб'єктами фінансових відносин є підприємства, інші суб'єкти господарювання, держава, фінансово-кредитні установи. Основними методами організації фінансів суб'єктів господарювання є комерційний розрахунок, кошторисне фінансування та неприбуткова діяльність.

Незалежно від сфери функціонування суб'єкта господарювання його фінансово-господарська діяльність пов'язана з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів.

Ринкова економіка дає можливість для створення та розвитку підприємств різних організаційно-правових форм господарювання на основі різних форм власності, що визначає особливості організації фінансів суб'єктів господарювання.

Згідно з першим напрямком класифікації для визначення собівартості та фінансових результатів діяльності підприємства витрати можна поділити:

- на прямі витрати – це ті, які безпосередньо пов'язані з процесом виробництва або реалізації продукції (послуги) підприємством. Цей вид витрат може бути легко віднесений до виду продукту. До прямих витрат належать:

- сировина та матеріали;
- комплектувальні;
- основна заробітна плата робітників;
- інші;

- непрямі витрати пов'язані з роботою підприємства чи його підрозділів загалом або з виробництвом декількох видів продукції. Їх не можна безпосередньо віднести на собівартість конкретного виду продукції. До непрямих витрат відносять:

- опалення та освітлення;
- оплату праці менеджерів;
- амортизацію;
- Інші;

- витрати на продукцію – це витрати, пов'язані з виробництвом продукції або з придбанням товарів для реалізації, зокрема:

- прямі матеріали;
- пряма заробітна плата;
- купівельна вартість товарів для реалізації.

Цей вид витрат зараховують до виробничої собівартості продукції;

- витрати періоду – це витрати, які прямо не пов'язані з виготовленням конкретного товару, а належать до того періоду, у якому вони зроблені. До витрат періоду входять:

- адміністративні;
- збутові;
- маркетингові;
- амортизація будівель.

Залежно від мети розрахунку собівартості продукції розрізняють класифікацію витрат за економічними елементами витрат на виробництво і за калькуляційними статтями витрат.

Групування витрат за економічними елементами необхідне для аналізу фінансових результатів господарської діяльності підприємства. Воно показує, що витрачено і скільки, не вказуючи конкретно, на які потреби, тобто встановлюють загальну суму витрат на підприємстві, але не конкретизують напрям витрат безпосередньо на виробництво конкретного виду продукції.

Елементи витрат:

- матеріальні витрати;
- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заклади;
- амортизаційні відрахування;
- решта витрат.

Для розрахунку собівартості одиниці певного виду продукції використовують класифікацію за калькуляційними статтями витрат. Такий вид класифікації відображає цільові напрями використання ресурсів і конкретні витрати підприємства на виготовлення і реалізацію одиниці певного виду продукції.

Стаття витрат:

- сировина і матеріали;
- відходи, що повертаються у виробництво;
- напівфабрикати і послуги;
- паливо й енергія на технологічні цілі;
- основна заробітна плата виробничих робітників;
- додаткова заробітна плата;
- відрахування на соціальне страхування;
- спеціальні відрахування;
- витрати на утримання і експлуатацію обладнання;
- загальновиробничі витрати;
- загальногосподарські витрати;
- решта.

Крім того, витрати можна класифікувати на ті, що їх включають у собівартість, і ті, що не включають у собівартість. Згідно із законом «Про оподаткування прибутку підприємств» у собівартість врахують:

- матеріальні витрати;
- плату за землю;
- витрати на оплату праці;
- податок на власників транспортних засобів;
- соціальні відрахування;
- оплату інших видів податків;
- амортизацію;
- штрафи і пеню;
- збитки від бартерних операцій.

Розподіл витрат на постійні та змінні здійснюється за ознакою залежності їх від зміни обсягу виробництва або продажу.

Постійні – це витрати, сума яких не змінюється при зміні обсягів виробництва. Постійні витрати підприємство має навіть тоді, коли тимчасово не випускає продукції. До них належить:

- амортизація;
- орендна плата;
- опалення;
- освітлення;
- адміністративні витрати.

Змінні – це витрати, загальна сума яких змінюється пропорційно зміні обсягів виробництва. До них входять:

- сировина і матеріали;
- комплектувальні;
- заробітна плата виробничих робітників;
- паливо й енергія на технологічні потреби;
- інші.

Виторг від реалізації продукції (робіт, послуг) в економічному аспекті являє собою суму коштів, що надійшли на рахунок підприємства за відвантажені товари і зроблені послуги.

Виторг від реалізації продукції, що надходить на розрахунковий рахунок підприємства чи в його касу, включає засоби на відшкодування виробничих витрат на рівні повної собівартості, а також грошові нагромадження – прибуток, податки.

Виторг від реалізації у звітному періоді значно відрізняється від вартості зробленої і відвантаженої продукції. Впливають на ці відхилення:

- залишки готової продукції на складі;
- залишки товарів відвантажених, термін оплати яких не настав;
- залишки товарів відвантажених, але не оплачених у термін;
- товари на відповідальному збереженні в споживача;
- бартер.

У цей час підприємства реалізують свою продукцію (виконують роботи, надають послуги) за договорами зі споживачами, а також за державними контрактами і замовленнями. У цьому зв'язку виторг від реалізації є найважливішою фінансовою категорією, що виражає грошові відносини між постачальником і споживачем продукції. Він є основним джерелом грошових доходів підприємства.

Виторг від реалізації продукції завершує виробничий цикл будь-якого підприємства. Від його стану і динаміки залежить фінансове благополуччя госпоргану, його соціальний і економічний розвиток.

З огляду на настільки істотну роль виторгу від реалізації в системі економічних і фінансових показників роботи підприємства він є об'єктом пильної уваги, планування та оперативного управління.

Це – об'єм реалізації товарної продукції

Планування виторгу від реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) та іншої реалізації є важливим і у той же час непростим завданням, якщо врахувати наявність конкуренції і складність прогнозування ринкового попиту. Разом з тим, маючи обґрунтований план з реалізації, підприємство здобуває інструмент, що дає можливість володіти ситуацією з керування своїми фінансовими ресурсами. Зокрема планування виторгу від реалізації продукції дає можливість одержувати інформацію про фінансування відтворювального процесу, розрахунках по податках, зборах, обов'язкових платежах, з постачальниками, працівниками і т. п.

Планування обсягу реалізації продукції здійснюється на підприємстві на підставі так званої рівності товарного балансу:

$$V = Z_p - T_{pr} - Z_k,$$

де V – виторг від реалізації продукції;

T_{pr} – товарна продукція, призначена для випуску у плановому періоді в оптових цінах підприємства;

Z_p, Z_k – відповідно перехідні залишки нереалізованої товарної продукції на початок і кінець планованого періоду.

На практиці використовують два методи розрахунку планової реалізації товарної продукції – метод поасортиментного (прямого) розрахунку і метод укрупненого розрахунку, виходячи з плану виробництва в цілому.

Перший метод є технічно простим, наочним, найбільш точним, однак дуже трудомістким. Сутність його полягає в тому, що по кожній асортиментній позиції на відповідний плановий період визначаються:

- обсяг виробництва цього асортименту продукції в оптових цінах підприємства;
- очікувані вхідні залишки нереалізованої продукції, а також реалізованої, але не оплаченої на початок планового періоду;
- очікувані залишки готової продукції на складі на кінець планованого періоду.

Ціновий механізм обслуговує процес реалізації продукції (робіт, послуг) підприємством. Від рівня цін залежить не тільки споживчий попит на продукцію, але і її рентабельність.

В умовах переходу до ринкових відносин в Україні використовуються в основному вільні (договірні) ціни. Вільні, ринкові ціни є контрактними і закладаються контрагентами в договір.

Завдання

Завдання 4.1. Визначте чистий фінансовий результат діяльності підприємства за такими даними: дохід від реалізації продукції – 90 тис. грн, собівартість реалізованої продукції – 40 тис. грн, адміністративні витрати – 8 тис. грн, витрати на збут – 11 тис. грн, інші операційні витрати – 3 тис. грн, фінансові витрати – 10 тис. грн.

Завдання 4.2. Визначте дохід від реалізації продукції, валовий прибуток (збиток), фінансові результати від операційної та звичайної діяльності підприємства за такими даними: чистий прибуток – 6 877 тис. грн; інші відрахування із доходу – 7 тис. грн; собівартість реалізованої продукції – 5 457 тис. грн; адміністративні витрати – 1 426 тис. грн; витрати на збут – 1 340 тис. грн; витрати на оплату праці – 3 168 тис. грн; інші операційні витрати – 9 580 тис. грн; інші операційні доходи – 16 364 тис. грн; інші фінансові доходи – 128 тис. грн; інші доходи – 302 тис. грн; фінансові витрати – 29 тис. грн; інші витрати – 652 тис. грн.

Завдання 4.3. На основі фінансової звітності самостійно обраного підприємства проведіть аналіз його фінансового стану.

Питання для самостійного опрацювання

1 Поясніть, які макро- та мікроекономічні фактори впливають на фінансовий результат діяльності підприємства.

2 Дайте характеристику методів і принципів організації фінансів суб'єктів господарювання.

3 Види діяльності підприємства та їх характеристика.

Контрольні питання

1 Що таке прибуток підприємства як фінансовий результат діяльності і чим він відрізняється від податку як об'єкта оподаткування?

2 Які позареалізаційні витрати (збитки) впливають на фінансовий результат діяльності підприємства в сучасних умовах?

3 У чому принципова різниця між показниками рентабельності продукції і рентабельності вкладених фінансових ресурсів?

4 Які фактори визначають рівень рентабельності продукції і рівень рентабельності фінансових ресурсів?

5 У чому полягає суть планування прибутку на підприємстві?

6 Яка техніка визначення планового валового прибутку методом прямого розрахунку?

7 У чому полягає суть аналітичного методу планування валового прибутку від реалізації продукції?

8 Що таке базова рентабельність і як вона застосовується при плануванні прибутку?

9 Джерелом яких бюджетних податків та інших обов'язкових платежів є прибуток?

10 Як використовується прибуток, що залишається у підприємства після сплати податку на прибуток?

11 Яким чином можна налагодити оперативний контроль за прибутковістю роботи підприємства?

Тема 5. Державні фінанси

Державні фінанси – це складова фінансової системи держави, її центральна сфера, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток.

За своєю економічною сутністю державні фінанси – це сукупність економічних відносин, що виникають у процесі формування і використання фінансових ресурсів держави, призначених для забезпечення виконання державою покладених на неї завдань та функцій.

За допомогою державних фінансів держава розподіляє і перерозподіляє значну частину валового внутрішнього продукту, який є головним об'єктом фінансових відносин. Суб'єктами державних фінансів, з одного боку, є держава, з другого – населення і підприємницькі структури.

Функціонування державних фінансів є невід'ємним від держави, їх необхідність зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм.

Специфіка фінансових відносин сфери державних фінансів пов'язана з такими ознаками: це система економічних відносин, метою яких є забезпечення соціального та економічного розвитку держави; об'єктом фінансів на рівні фінансів є ВВП, НД, національне багатство; розподільна функція державних фінансів пов'язана із концентрацією грошових коштів у руках держави і створенням централізованих (загальнодержавних) фондів грошових коштів.

Через сферу державних фінансів здійснюється первинний розподіл доходів економічних суб'єктів, їх перерозподіл (через бюджет) та вторинний перерозподіл.

До складу державних фінансів включають: сукупність усіх бюджетів держави, централізовані фонди цільового призначення, державний кредит, державне страхування, фінанси підприємств державної форми власності.

Система фінансових відносин на рівні держави характеризується такими напрямками грошових відносин:

- між державою і підприємствами державної форми власності;
- між державою і підприємствами колективної форми власності;
- між державою і підприємствами приватної форми власності;
- між державою і громадськими організаціями;
- між державою і населенням;
- між державою і фінансово-кредитними інституціями;
- між Україною й іншими державними і міждержавними організаціями.

Завдання

Завдання 5.1. Розробіть схеми грошових потоків внутрішніх і зовнішніх відносин у системі державних фінансів.

Питання для самостійного опрацювання

- 1 Визначення державних фінансів.
- 2 Склад та структура державних фінансів.
- 3 Основні джерела формування державних доходів.
- 4 Основні напрямки державних видатків.
- 5 Роль державних фінансів в економіці держави.

Контрольні питання

- 1 Сутність і призначення державних фінансів.
- 2 Склад і структура державних фінансів. Характеристика їх грошових потоків.
- 3 Державні фінанси як інструмент регулювання економіки.
- 4 Державні доходи і джерела їх формування.
- 5 Державні витрати, їх класифікація.

Тема 6. Податки і податкова система

Вихідною категорією фінансів, найважливішою формою регулювання ринкових відносин у будь-якій країні є податки. Податки – це закономірне явище, система економічно-правових відносин, що встановлюються між державою, з одного боку, та юридичними і фізичними особами, з другого – з приводу мобілізації до бюджету частини вартості ВВП з метою фінансового забезпечення виконання державою своїх функцій.

Принципи побудови системи оподаткування в Україні, механізм нарахування та сплати податків і зборів до бюджетів різних рівнів, а також права, обов'язки та відповідальність учасників податкових відносин визначені у Податковому кодексі України (ПКУ). У правовій термінології застосовуються дві категорії, що відображають грошовий платіж на користь держави, а саме: податок і збір (плата, внесок).

Податки реалізують своє суспільне призначення через фіскальну та регулюючу функції. Принципами побудови податкової системи є: загальність оподаткування; рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; презумпція правомірності рішень платника податку; фіскальна достатність; соціальна справедливість; економічність оподаткування; нейтральність оподаткування; стабільність; рівномірність і зручність сплати; єдиний підхід до встановлення податків і зборів. Дослідження сутнісних характеристик податку реалізується через елементи податку, а саме: суб'єкт, об'єкт, база оподаткування, ставка податку, податковий період, термін сплати податку та збору.

Податки класифікуються за такими класифікаційними ознаками: залежно від суб'єкта оподаткування (податки з юридичних осіб, податки з фізичних осіб, змішані); залежно від рівня встановлення (загальнодержавні податки та збори, місцеві податки та збори); за формою оподаткування (прямі та непрямі податки); за джерелами сплати (податки з індивідуального доходу, податки з доходу від продажу, податки з фінансового результату підприємства, податки з витрат підприємства); за

способом установлення ставок (пропорційні, прогресивні, регресивні, змішані); за встановленим порядком використання (загальні, спеціальні); за економічним змістом об'єкта оподаткування (прибуткові, майнові, на споживання, на різні дії), за економічною функцією (податки на споживання, на працю, на капітал, екологічні).

Податкова система – це сукупність загальнодержавних і місцевих податків та зборів, що стягуються в установленому ПКУ порядку. Принципи оподаткування, види податків і зборів (система податків); форми та методи адміністрування податків і податкового контролю; права, обов'язки та відповідальність суб'єктів податкових правовідносин; система податкових органів – це умови оподаткування, що впливають на формування податкової системи України. У свою чергу податкова система впливає на темпи та пропорції розвитку економіки і рівень соціального забезпечення населення. Податки та збори в системі оподаткування взаємопов'язані між собою, органічно доповнюють один одного і мають різну цілеспрямованість. Кожен вид податків і зборів має свої специфічні риси та функціональне призначення.

Завдання

Завдання 6.1. За звітний період підприємство придбало товарно-матеріальних цінностей на суму 210 тис. грн (з ПДВ). За цей період було вироблено 700 шт. товарів. Собівартість одиниці продукції становить 340 грн, рівень рентабельності – 15 %. Визначте суму податку на додану вартість, що підлягає перерахуванню до бюджету за звітний період.

Методичні рекомендації: суму податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету за результатами звітного періоду, розраховуємо як різницю між сумою податкового зобов'язання (ПЗ) та сумою податкового кредиту (ПК): ПДВ до сплати в бюджет = ПЗ – ПК.

Завдання 6.2. Підприємство виробило і реалізувало 8 000 пляшок горілки із вмістом спирту 40 %, місткість однієї пляшки – 0,5 л. Визначте суму акцизного податку, яку необхідно сплатити підприємству – виробнику алкогольних напоїв, якщо ставка акцизного податку за 1 л 100 % спирту становить 70,53 грн.

Методичні рекомендації: суму акцизного податку визначаємо шляхом множення обсягу реалізованої продукції на ставку акцизного податку за 1 л 100 % спирту.

Завдання 6.3. Громадянин ввозить в країну легковий автомобіль 2014 року випуску з об'ємом двигуна 2 400 см³. Заявлена митна вартість – 25 000 дол. США. Розрахувати суму ввізного мита, митного збору, акцизного податку та податку на додану вартість, а також загальну суму, що підлягає сплаті на митниці при перетині митного кордону, якщо ставка ввізного мита відповідно до єдиного митного тарифу – 10 %, митний збір за оформлення товару – 0,2 % від митної вартості, ставка акцизного податку – 2,213 євро за 1 см³ об'єму циліндра двигуна. Обмінний курс валют на момент подання документів на митниці встановлюється відповідно до курсу НБУ.

Методичні рекомендації: сума ввізного мита – це добуток митної вартості в національній валюті та ставки ввізного мита; сума митного збору – це добуток митної вартості в національній валюті та ставки митних зборів; сума ПДВ – це сума митної вартості, збільшеної на суму ввізного мита, акцизного податку, помножена на ставку ПДВ.

Завдання 6.4. У звітному періоді доходи підприємства від продажу продукції становили 25 750 тис. грн, а інші доходи – 17 тис. грн. Витрати, пов'язані з підготовкою, організацією, веденням виробництва, продажем продукції, – 22 430 тис. грн. Розрахуйте суму податку на прибуток, що підлягає сплаті до бюджету за результатами звітного періоду.

Методичні рекомендації: суму податку на прибуток підприємств визначаємо шляхом множення прибутку до оподаткування, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду, на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг і суму інших витрат звітного податкового періоду на ставку податку.

Завдання 6.5. Підприємство, що розташоване в населеному пункті з чисельністю населення 48 тис. осіб, згідно з даними державного земельного кадастру має 3 га сільськогосподарських земель, що використовуються під сіножаті. Грошова оцінка за 1 га землі сільськогосподарського призначення встановлена у розмірі – 5 400 грн, а ставка податку – 1 % від нормативної грошової оцінки. Визначте суму плати за землю.

Методичні рекомендації: суму земельного податку для земельних ділянок, грошову оцінку яких проведено, визначають шляхом множення грошової оцінки землі на ставку земельного податку з 1 га землі.

Завдання 6.6. Працівнику за поточний місяць нараховано 1 860,00 грн. заробітної плати. Також надано кошти на відрядження – 500,00 грн. Визначте суму єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування платника податку, суму податку на доходи фізичних осіб та суму до видачі працівнику.

Питання для самостійного опрацювання

1 Розкрийте роль та об'єктивну необхідність податків у суспільстві.

2 Дослідіть історичну ретроспективу розвитку податків як невід'ємного елемента суверенітету держави.

3 Охарактеризуйте сутність податкової системи та її місце в економічній системі держави.

4 Дайте загальну характеристику Податкового кодексу України, розкрийте його роль в економіці держави.

5 Охарактеризуйте основні напрямки податкової політики на сучасному етапі.

Контрольні питання

1 Розкрийте економічну сутність податків. З'ясуйте їх значення у фінансовій системі України.

2 У чому полягають відмінності між податком і збором? Наведіть приклади.

3 Охарактеризуйте функції податків.

4 За якими ознаками можна класифікувати податки?

5 Назвіть основні елементи податку.

6 Визначте економічну сутність податкової системи.

7 Охарактеризуйте принципи побудови податкової системи.

8 З'ясуйте, які податки в Україні є загальнодержавними, а які місцевими?

Тема 7. Бюджет і бюджетна система

Бюджет держави є центральною ланкою фінансової системи будь-якої країни та складовою державних фінансів. Бюджет є надзвичайно складною та багатогранною категорією, тому його сутність розглядається з різних точок зору. Сутність бюджету як економічної категорії реалізується через розподільну (перерозподільну) та контрольну функції. Зміст цих функцій, сфера й об'єкт їх дії характеризують специфіку бюджету як економічної категорії. Основним призначенням бюджету є забезпечення фінансовими ресурсами потреб держави для здійснення програм соціального й економічного розвитку країни. Значення бюджету для економічної системи держави проявляється в можливості розподілу та перерозподілу ВВП між галузями економіки, верствами населення і територіями з метою підвищення ефективності економічної системи та добробуту громадян.

Функціонування бюджету відбувається за допомогою економічних відносин – доходів і видатків, які мають специфічне суспільне призначення: доходи є фінансовою базою діяльності держави, видатки – задовольняють загальнодержавні потреби.

Завдання

1 Проаналізуйте динаміку та структуру податкових надходжень Державного бюджету України.

2 Проаналізуйте склад та структуру неподаткових надходжень Державного бюджету України.

Питання для самостійного опрацювання

1 Моделі ринкової економіки залежно від рівня перерозподілу ВВП через бюджетну сферу та їх характеристика.

2 Роль Державного бюджету України у фінансовому забезпеченні країни.

3 Бюджетний процес в Україні.

Контрольні питання

- 1 Дайте визначення бюджету з економічної, матеріальної та правової точок зору.
- 2 Охарактеризуйте функції бюджету.
- 3 Дайте визначення бюджетної системи та назвіть її складові.
- 4 Охарактеризуйте принципи побудови бюджетної системи.
- 5 Назвіть складові Зведеного бюджету України та мету його формування.
- 6 Охарактеризуйте склад загального та спеціального фондів бюджету.
- 7 Дайте визначення та наведіть характеристику доходів бюджету відповідно до Бюджетного кодексу України.
- 8 Охарактеризуйте сутність і види видатків бюджету.
- 9 Наведіть характеристику етапів бюджетного процесу в Україні.

Модуль 2 ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Тема 8. Доходи і видатки державного бюджету

Центральною ланкою державних фінансів і одним із найважливіших інститутів економічного суверенітету держави виступає бюджет. Він забезпечує не тільки акумулювання коштів, необхідних для фінансування держави, використовується не лише для часткового перерозподілу доходів з метою формування сприятливого соціального середовища в державі, але й активно впливає на економічні, соціальні, національні, регіональні процеси у суспільстві та впровадження вищими органами влади відповідної національної стратегії розвитку, спрямованої на зміцнення державної безпеки.

Державний бюджет включає доходи і видатки. Доходи і видатки бюджету – це об'єктивні категорії, кожна з яких має специфічне суспільне призначення: доходи служать фінансовою базою забезпечення діяльності держави, видатки – задовольняють загальнодержавні потреби.

Доходами бюджету є ті грошові кошти, що надходять у розпорядження держави на безвідплатній і безповоротній основі згідно з чинним бюджетним і податковим законодавством.

Завдання

Завдання 8.1. Проаналізуйте сутність, причини виникнення, наслідки існування зовнішнього і внутрішнього державного боргу України та заходи щодо їх скорочення.

Питання для самостійного опрацювання

- 1 Визначте роль Державного бюджету у фінансовому забезпеченні економічного і соціального розвитку України.
- 2 Визначте сутність та значення доходів і видатків бюджету.
- 3 Назвіть джерела формування бюджетних доходів.
- 4 Дайте характеристику основних напрямків видатків Державного бюджету.
- 5 Визначення бюджетного дефіциту.
- 6 Назвіть основні причини виникнення дефіциту бюджету.
- 7 Охарактеризуйте можливі джерела покриття бюджетного дефіциту.

Контрольні питання

- 1 Економічна сутність і роль державного кредиту.
- 2 Функції державного кредиту.
- 3 Види і форми державного кредиту.
- 4 Державний борг і механізм його формування.
- 5 Вплив державного боргу на фінансове становище держави.
- 6 Управління державним боргом і його обслуговування.

Тема 9. Місцеві фінанси

Місцеві фінанси є одним з елементів фінансової системи, складовою державних фінансів, але поряд із цим – відносно самостійною сферою. Передумовою існування місцевих фінансів є функціонування інституту місцевого самоврядування.

На рівні держави перерозподіл фінансових ресурсів здійснюється через механізм фінансового вирівнювання. Основним методом фінансового вирівнювання є надання міжбюджетних трансфертів. Формами міжбюджетних трансфертів в Україні є: дотація вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до Державного бюджету та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; додаткові дотації.

Завдання

Завдання 9.1. Проаналізуйте склад і структуру певної області (наприклад Харківської), тенденції її розвитку.

Питання для самостійного опрацювання

1 Проблеми становлення та розвитку місцевих фінансів в Україні.

2 Місцеві бюджети в структурі місцевих фінансів України.

3 Роль місцевих бюджетів у фінансовій системі держави.

4 Склад доходів місцевих бюджетів, що враховуються та не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

5 Склад видатків місцевих бюджетів, що враховуються та не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Контрольні питання

1 Охарактеризуйте сутність і роль місцевих фінансів.

2 Визначте об'єкт і суб'єкти місцевих фінансів.

3 Назвіть функції та принципи організації місцевих фінансів.

4 Назвіть, які бюджети в Україні є місцевими.

5 Охарактеризуйте доходи місцевих бюджетів.

6 Наведіть класифікацію та склад видатків місцевих бюджетів.

7 Назвіть види міжбюджетних трансфертів.

8 Назвіть основні характеристики бюджетного федералізму.

Тема 10. Державні цільові фонди

Фонди фінансових ресурсів цільового призначення є самостійною ланкою фінансової системи у складі державних фінансів. Необхідність їх створення та функціонування зумовлена потребою в наданні певних соціальних гарантій населенню у разі досягнення непрацездатного віку, втрати працездатності, годувальника, роботи, настання нещасних випадків чи інших непередбачуваних витрат.

Державні цільові фонди класифікуються: за юридичним статусом (державні, підприємств, громадських організацій, змішані); за місцем дії (міжнародні, загальнодержавні, регіональні); за предметом дії (постійні, тимчасові); за джерелами фінансування (бюджетні, позабюджетні); за напрямком дії (економічні, соціальні, науково-дослідні, військові, природоохоронні).

Основними принципами створення соціальних позабюджетних фондів є: внески до фондів визначаються централізовано державою; ресурси фондів є власністю держави; внески до фондів є обов'язковими платежами і можуть стягуватися примусово; витрати з фондів здійснюються лише на потреби, які передбачені законодавчими актами. Пенсійний фонд є центральним органом виконавчої влади, призначений для пенсійного забезпечення громадян. Фонди соціального страхування є некомерційними самоврядними організаціями, що вживають організаційно-управлінських заходів з виконання покладених на них завдань. Формою страхового відшкодування фондів є виплата пенсій, допомогу у зв'язку з безробіттям, на перекваліфікацію, на працевлаштування, допомога на період втрати працездатності і на відшкодування частини витрат на відновлення працездатності.

Базою для нарахування єдиного соціального внеску (ЄСВ) для працівників є сума нарахованої заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, та суму винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами. Максимальна величина бази нарахування єдиного внеску – 15 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, мінімальний страховий внесок – добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску. Суми ЄСВ розподіляються за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування: загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (до солідарної системи); загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття; загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Завдання

Завдання 10.1. Фонд оплати праці підприємства за місяць становить 88 564 грн. Розрахуйте суму єдиного соціального внеску, якщо підприємство належить до 25-го класу професійного ризику (ставка ЄСВ для роботодавця – 37,33 %).

Завдання 10.2. На підприємстві, на якому більш ніж 50 % працівників – інваліди, а їх витрати на оплату праці становлять більш ніж 25 %, здійсніть нарахування єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, якщо фонд оплати праці по підприємству становить 25 тис. грн.

Завдання 10.3. Фонд оплати праці бюджетної установи за місяць становить 156 845 грн. Складіть розрахунок і визначте суму єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Завдання 10.4. На основі матеріалів Міністерства праці та соціальної політики України “Загальнообов’язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення” проаналізуйте показники діяльності позабюджетних соціальних фондів за останні три роки. Зробіть висновки.

Питання для самостійного опрацювання

1 Обґрунтуйте необхідність створення та призначення державних цільових фондів.

2 Визначте принципи організації державних цільових фондів.

3 Реформування пенсійного забезпечення в Україні.

Контрольні питання

1 Поясніть необхідність створення та призначення державних цільових фондів в Україні.

2 Назвіть основні принципи організації державних цільових фондів.

3 Охарактеризуйте загальнодержавні соціальні фонди та їх значення для забезпечення системи соціального страхування.

4 Назвіть джерела формування та напрямки використання коштів Пенсійного фонду України.

5 Охарактеризуйте джерела формування та напрямки використання фінансових ресурсів Фонду соціального страхування на випадок безробіття.

6 Дайте характеристику джерел формування та напрямків використання коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

7 Назвіть джерела формування доходів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та напрямки їх використання.

8 Дайте загальну характеристику державних цільових фондів економічного призначення.

Тема 11. Державний кредит і державний борг

Державний кредит – це специфічна ланка державних фінансів, що характеризує особливу форму організації фінансових відносин держави.

Видами державного кредиту є: внутрішній, коли держава позичає кошти у підприємств і населення власної країни, та зовнішній, якщо держава позичає кошти на міжнародному рівні. Формами державного кредиту є державні позики та ощадна справа. Оформлення державних позик в Україні здійснюється за допомогою таких видів цінних паперів: державних облігацій (облігацій внутрішніх державних позик, облігацій зовнішніх державних позик, цільових облігацій внутрішніх державних позик) і казначейських зобов'язань.

Відповідно до статті 18 Бюджетного кодексу України загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60 % від річного номінального обсягу ВВП України. Ефективність використання державних позик значною мірою залежить від політики управління боргом, основною метою якої є отримання максимального ефекту від фінансування за рахунок позичених коштів та уникнути макроекономічних труднощів і проблем платіжного балансу в майбутньому.

Управління державною заборгованістю є одним із ключових факторів забезпечення макроекономічної стабільності в державі. Від характеру врегулювання боргової проблеми залежить бюджетна дієздатність країни, стан її валютних резервів, а відповідно і стабільність національної валюти, рівень відсоткових ставок, інвестиційний клімат, характер поведінки всіх сегментів фінансового ринку.

Завдання

Завдання 11.1. На основі статистичних даних розрахуйте співвідношення державного боргу України до ВВП України. Проаналізуйте динаміку цього показника, визначте фактори, що вплинули на його зміну. Зробіть висновок, чи відповідає значення цього показника вимогам, указаним у статті 18 Бюджетного кодексу України.

Завдання 11.2. На основі статистичних даних проаналізуйте показники державного боргу України за останні п'ять років за типом кредитора.

Питання для самостійного опрацювання

- 1 Характеристика державних цінних паперів.
- 2 Показники фінансово-економічної оцінки державного боргу.
- 3 Фідуціарні позики та механізм їх здійснення.

Контрольні питання

- 1 Визначте сутність поняття “державний кредит”.
- 2 Обґрунтуйте необхідність існування державного кредиту.
- 3 Охарактеризуйте функції державного кредиту.
- 4 Назвіть суб'єкти державного кредиту.
- 5 Охарактеризуйте види та форми державного кредиту.
- 6 Назвіть критерії класифікації державних позик.
- 7 Визначте сутність державного боргу.
- 8 Визначте сутність поняття “управління державним боргом”.
- 9 Назвіть принципи управління державним боргом.
- 10 Охарактеризуйте методи управління державним боргом.

Тема 12. Страхування і страховий ринок

Несприятливі події, серед яких найпоширенішими є нещасні випадки та стихійні лиха, що викликають повну або часткову втрату здоров'я чи працездатності та спричиняють значні матеріальні збитки, зумовлюють появу ризиків і привели до виникнення та розвитку страхування. Наявність ризиків як імовірності зазнати втрат щодо очікуваної економічної корисності або прямих збитків через появу певної події породжує необхідність їх відвернення, усунення, запобігання та обмеження дії їх негативних наслідків. Страхові випадки, які виникають у процесі реалізації ризику, призводять до необхідності побудови системи страхового захисту. Страхування є обов'язковим

елементом фінансової системи країни та опосередковує рух ВВП у формі фондів фінансових ресурсів. Страхування слід розглядати як економічну та правову категорію.

Страховий ринок залежно від масштабів попиту та пропозиції на страхові послуги можна поділити на місцевий (регіональний), національний (внутрішній) і світовий (глобальний). Страхові компанії класифікуються: за характером здійснюваних операцій на спеціалізовані, універсальні, перестраховальні; за організаційно-правовою формою страховика – державного, комерційного, взаємного страхування.

Страховий ринок як частина фінансової сфери є об'єктом державного регулювання та контролю. Державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, до числа яких належить страхова діяльність, проводиться Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, яка є державним колегіальним органом.

Завдання

Завдання 12.1. Дійсна вартість майна підприємства становить 200 млн грн, страхова сума – 100 млн грн. Внаслідок пожежі знищено майна на суму 80 млн грн. Розрахуйте суму страхового відшкодування, яку повинен отримати страхувальник.

Методичні рекомендації: сума страхового відшкодування для страхувальника визначається за формулою: $СВ = Зб \times (СС : ДВО)$, де СВ – сума страхового відшкодування; Зб – сума збитку; СС – страхова сума; ДВО – дійсна вартісна оцінка об'єкта.

Завдання 12.2. Автомобіль застрахований на суму 100 тис. грн. Умовами страхового договору передбачено франшизу 10 %. Розрахуйте розмір страхових виплат за умовної та безумовної франшизи у випадках: якщо сума збитку страхувальника становить 8 600 грн; якщо сума збитку становить 45 000 грн.

Методичні рекомендації: загальне правило умовної та безумовної франшизи: збитки в межах франшизи не відшкодовуються взагалі. Правило умовної франшизи: при перевищенні збитку над франшизою вона не враховується, і

збиток оплачується у повному розмірі, тобто якщо $Z_b > \Phi_r$, то $C_b = Z_b$. Правило безумовної франшизи: при перевищенні збитку над франшизою його величина зменшується на розмір франшизи, тобто якщо $Z_b > \Phi_r$, то $C_b = Z_b - \Phi_r$.

Завдання 12.3. На основі даних, оприлюднених на сайті Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг щодо страхової діяльності в Україні, проаналізуйте показники діяльності страхових компаній та ефективність різних видів страхування.

Питання до самостійного опрацювання

- 1 Об'єктивна необхідність і сутність страхового захисту.
- 2 Сутність страхування, його функції та принципи.
- 3 Класифікація страхування за видами та формами.
- 4 Страховий ринок і його структура.
- 5 Державний нагляд за страховою діяльністю.

Контрольні питання

- 1 Дайте визначення страхового захисту.
- 2 У чому полягають особливості створення та використання централізованого резервного (страхового) фонду?
- 3 У чому полягає сутність поняття страхування?
- 4 Наведіть ознаки класифікації страхування.
- 5 Охарактеризуйте об'єкти та суб'єкти страхування.
- 6 На яких принципах базується страхова діяльність в Україні?
- 7 Назвіть види добровільного та обов'язкового страхування.
- 8 Якою є організаційна структура страхового ринку України?
- 9 У яких організаційно-правових формах можуть створюватися страхові компанії і чому?
- 10 Назвіть правові підстави державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Тема 13. Фінансовий ринок

Розвиток економіки постійно потребує мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. Зазвичай цей процес здійснюється на фінансовому ринку, який є складовою фінансової системи держави і являє собою сферу економічних відносин між суб'єктами ринку в процесі формування та реалізації попиту і пропозиції фінансових активів. Об'єктами відносин на фінансовому ринку є фінансові активи, які включають грошові кошти, цінні папери, позикові угоди, валютні цінності. Суб'єктами фінансового ринку є: держава, суб'єкти господарювання, окремі громадяни та професійні учасники ринку.

Усіх суб'єктів фінансового ринку можна розглядати за економічною ознакою (домашні господарства, суб'єкти господарювання різних форм власності; держава та місцеві органи влади; фінансові посередники); правовою (індивідуальні, інституціональні учасники й органи державного регулювання) та функціональною (основні, прямі та інфраструктурні суб'єкти).

Функціональну групу суб'єктів фінансового ринку становлять інфраструктурні суб'єкти, до яких належать фінансові посередники, що забезпечують зустріч позичальника та кредитора, емітента й інвестора, тобто безпосередніх учасників фінансових операцій на фінансовому ринку. Інститути інфраструктури включають: фондові, валютні біржі; банківські установи; інвестиційні компанії та фонди; страхові компанії; пенсійні фонди; професійні учасники (брокери, дилери). Інструментами фондового ринку є цінні папери, що являють собою документи-свідоцтва про боргове зобов'язання або право власності.

У системі суспільного відтворення цінні папери виконують ряд функцій, а саме: є регулятором економіки: забезпечують приплив капіталу в одні галузі та відплив капіталу з інших; є знаряддям мобілізації фінансових ресурсів і гнучким інструментом інвестування коштів; виконують інформаційну функцію: курси цінних паперів (котирування, біржові ціни на цінні папери) є індикаторами змін в економічному та політичному житті країни.

Фондова біржа утворюється не менш ніж двадцятьма засновниками-торговцями цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, або їх об'єднанням, що налічує не менш ніж двадцять торговців цінними паперами. Частка одного торговця цінними паперами не може бути більшою ніж 5 % від статутного капіталу фондової біржі.

Завдання

Завдання 13.1. Обчисліть номінальну ціну акцій, якщо статутний капітал акціонерного товариства становить 4 586 тис. грн, а кількість простих акцій – 18 344 000 шт.

Завдання 13.2. Акція номіналом 10 грн придбана за курсом 115 %. Ставка дивідендів – 16 % річних. Визначте дивіденд, сукупний дохід і сукупну прибутковість.

Завдання 13.3. Акція номінальною вартістю 450 грн придбана на фондовій біржі за 730 грн і через рік реалізована, що дало змогу її власнику повернути 30 % від початково інвестованих коштів. Ставка дивідендів – 19 % річних. Визначте курс акцій на момент продажу.

Завдання 13.4. Акціонерним товариством зареєстровано 10 000 простих акцій, з яких 9 100 було продано. Через декілька місяців товариство викупило в інвесторів 1 500 акцій. Згідно з рішенням загальних зборів акціонерів розмір дивідендного фонду за результатами звітного року становив 25 % чистого прибутку – 380 тис. грн. Визначте суму чистого прибутку та дивідендів у розрахунку на одну акцію.

Завдання 13.5. Статутний капітал акціонерного товариства розміром 15 723 тис. грн розподілений на 62 892 000 простих і 1 000 привілейованих акцій. Фіксована ставка дивіденду за привілейованими акціями становить 20 %, обсяг прибутку до розподілу між акціонерами становить 10 674 тис. грн. Розрахуйте суму дивідендів, яку одержали власники простих і привілейованих акцій.

Завдання 13.6. Курсова ціна акції, розміщеної за номіналом 540 грн, у перший рік після емісії становила 590 грн. Обчисліть додаткову прибутковість цінного папера.

Методичні рекомендації: різноманітність напрямків використання акцій обумовлює визначення різних видів вартісних оцінок:

- номінальна (емісійна) вартість – установлюється емітентом у момент випуску, визначається за такою формулою: $N_a = SK / k$, де N_a – номінальна вартість акції; SK – статутний капітал; k – кількість акцій;

- ринкова курсова вартість – вартість купівлі акції, визначається за такою формулою: $P_a = (N_a \times K_a) / 100$, де P_a – ринкова вартість акції; K_a – курс акції, %.

Курс акцій визначається за такою формулою: $K_a = (D/B_v) \times 100$, де D – дивіденд, %; B_v – банківський відсоток, %.

Поточна прибутковість акцій визначається за такою формулою: $ПП_a = DD / VP_a$, де DD – дивідендний дохід; VP_a – вартість придбання акцій.

Сума дивідендів на одну акцію визначається так: $Da = DF / k$, де DF – дивідендний фонд.

Сума дивідендів за привілейованою акцією: $D_{pa} = V_{pa} \cdot C_d / k_{pa}$, де D_{pa} – дивіденди за привілейованою акцією; V_{pa} – вартість привілейованих акцій; C_d – фіксована ставка дивіденду за привілейованою акцією; k_{pa} – кількість привілейованих акцій.

Питання для самостійного опрацювання

1 Економічна та організаційна сутність фінансового ринку. Функції та завдання фінансового ринку в економіці.

2 Структура фінансового ринку.

3 Поясніть, чим обумовлюється необхідність державного регулювання фінансового ринку. Співвідношення державного регулювання та саморегулювання.

4 Охарактеризуйте суспільне призначення фінансового ринку та роль у розподільчих процесах.

5 Поясніть, як взаємопов'язані та чим різняться фінансовий ринок і ринок фінансових послуг.

Контрольні питання

1 Дайте визначення терміна “фінансовий ринок”. Яку роль він відіграє?

2 Які функції виконує фінансовий ринок?

3 Охарактеризуйте структуру фінансового ринку.

4 З'ясуйте, хто є суб'єктами та об'єктами фінансового ринку. Дайте їх класифікацію.

5 У чому полягає сутність поняття “ринок банківських позик”?

6 У чому полягає значення фінансових посередників на фінансовому ринку? Класифікуйте їх.

7 Визначте, яку роль відіграє держава та державне регулювання на фінансовому ринку.

8 Охарактеризуйте та дайте класифікацію основних інструментів фінансового ринку.

9 Які цінні папери обертаються на фондовому ринку? Дайте їх класифікацію та характеристику.

10 Дайте визначення поняття “ринок фінансових послуг”. Назвіть його структурні елементи.

Тема 14. Міжнародні фінанси

Виникнення та розвиток міжнародних фінансів зумовлено широким розвитком процесів світової економічної інтеграції, що супроводжується глобалізацією економічних зв'язків, широкомасштабним переміщенням капіталів, об'єднанням фінансових ресурсів. Структура міжнародних фінансових відносин складається з таких елементів:

- міжнародні фінансові відносини суб'єктів господарювання;

- міжнародний фінансовий ринок;

- фінанси міжнародних організацій та інституцій.

Основною складовою в системі міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу є міжнародний фінансовий ринок, який являє собою систему економічних відносин, що забезпечує акумуляцію та перерозподіл світових фінансових потоків і міжнародних потоків капіталу.

Міжнародні фінанси – сукупність перерозподільних відносин, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням на світовому або міжнародному рівнях фондів фінансових ресурсів.

Об'єкт. Потоки грошових коштів і пов'язані з ними фінансові відносини на світовому ринку.

Суб'єкти. Держава, підприємства і громадяни, міжнародні організації та міжнародні фінансово-кредитні інститути.

Функції. Розподільна, контрольна.

Міжнародний ринок кредитних ресурсів – це сукупність економічних відносин між кредитором і позичальником різних країн з приводу залучення тимчасово вільних коштів на умовах поворотності, строковості, платності, цільового використання.

Фактори, що впливають на міжнародний кредит
Міжнародний ринок цінних паперів – це сукупність економічних відносин між суб'єктами ринку в процесі формування та реалізації попиту і пропозиції фінансових активів.

Міжнародний ринок похідних інструментів охоплює обіг фінансових деривативів, що використовуються для передання або нейтралізації ризиків.

Важливе місце в системі міжнародних фінансів посідають фінанси міжнародних організацій, які за своєю структурою подібні до державних фінансів, але їх головним суб'єктом є не держава, а міжнародна організація. Така організація вступає у взаємовідносини з урядами окремих країн, формуючи при цьому бюджет і визначаючи напрямки використання коштів. Країна – учасник такої організації може отримувати кошти як у вигляді прямого фінансування, так і через різні централізовані заходи, проекти і програми, що стосуються цієї країни.

Провідними міжнародними організаціями є Організація Об'єднаних Націй і Європейський Союз. Діяльність зазначених міжнародних фінансових організацій пов'язана з виконанням певних функцій, які визначаються їх статутами. Фінансове забезпечення виконання цих функцій здійснюється через фонди грошових коштів, що формуються цими організаціями. Міжнародні фінансові інститути взаємодіють як з урядами, так і з суб'єктами господарювання окремих країн.

Взаємовідносини з урядами створюються за двома напрямками. Перший – відображає процес формування статутного капіталу за рахунок внесків окремих країн, а другий – кредитні відносини. Взаємовідносини з підприємствами мають двосторонній кредитний характер, при цьому, здійснюючи фінансове забезпечення окремих проектів, кредити, як правило, надаються на конкурсній основі.

Завдання

Завдання 14.1. Петров С. О. має 7 300 HUF і планує перевести їх у UAN. Комерційний банк установив такі курси: USD/UAN = 11,9300; USD/HUF = 221,7786. Визначте крос-курс HUF/UAN та суму, яку Петров С. О. отримає після обміну валют.

Завдання 14.2. Український банк пропонує такі котирування: RUS/USD = 0,0287; USD/CHF = 0,8890. Розрахуйте крос-курс RUS/CHF.

Завдання 14.3. Визначте крос-курс шведської крони до норвезької крони SEK/NOK за умови, якщо SEK/USD = 0,1524; NOK/USD = 0,1690.

Завдання 14.4. Визначте крос-курс EURO до чеської крони CZK, з огляду на їх курси до гривні, у банку А та банку Б. Укажіть, який банк пропонує більш вигідні умови конвертації. Показник: банк А EUR/UAN 16,3668 UAN/CZK 1,6759, банк Б EUR/UAN 16,4437 CZK/UAN 0,5940.

Методичні рекомендації. Визначення валютних курсів називається котируванням. Повне котирування означає, що встановлюється курс покупця (сторона bid) і продавця (сторона offer). Різниця (маржа) між курсом покупця і курсом продавця для того, хто здійснює котирування, є джерелом прибутку. Розрізняють пряме, зворотне та крос-котирування. У разі прямого котирування зазначають, скільком національним грошовим одиницям дорівнює одиниця (10,100,1000 од.) іноземної валюти; у разі зворотного котирування – навпаки, скільком одиницям іноземної валюти дорівнює одиниця (10,100,1000 од.) національної валюти.

Наприклад, пряме котирування можна записати таким чином: $USD/UAH = 11,3228 - 11,9352$, а зворотнє $UAH/USD = 0,0837 - 0,0883$, тобто при купівлі за 1 грн дають 8,37 цента, а при продажу – 8,83 цента. Традиційно курс валют установлюють до четвертого знака після коми десяткового дробу. Крос-котирування встановлює співвідношення між двома іноземними валютами, що визначають на основі курсу цих валют щодо третьої валюти. На практиці використовують три методи розрахунку крос-курсів:

з прямим котируванням до долара США (долар є базою котирування для обох валют). Наприклад, потрібно розрахувати крос-курс євро до швейцарського франка EUR/CHF . $USD/CHF = 0,8890$; $USD/EUR = 0,7288$. Крос-курс становитиме:

$$\begin{array}{l} 1,2198 \\ 0,7288 \cdot 0,8890 \\ USD \text{ EUR } USD \text{ CHF} \text{ EUR } \text{ CHF}; \end{array}$$

з прямим і зворотним котируванням до долара США, якщо долар є базою котирування лише для однієї з валют. У цьому разі для визначення крос-курсу доларові курси валют слід перемножити. Наприклад, треба розрахувати крос-курс GBP/EUR , якщо $GBP/USD = 1,6780$; $USD/EUR = 0,7288$. У такому разі $GBP/EUR = 1,6780 \cdot 0,7288 = 1,2229$;

зі зворотним котируванням до долара США, якщо долар є валютою котирування для обох валют. Для визначення крос-курсу доларові курси необхідно розділити один на другий. Наприклад, треба розрахувати крос-курс AUD/EUR за умови: $AUD/USD = 0,9402$; $EUR/USD = 1,3716$. Визначення буде таким:

$$\begin{array}{l} 0,6854 \\ 1,3716 \cdot 0,9402 \\ EUR \text{ USD } AUD \text{ USD} \text{ AUD } \text{ EUR} . \end{array}$$

Питання для самостійного опрацювання

1 Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу.

2 Міжнародний неринковий перерозподіл фінансових ресурсів.

3 Механізм здійснення операцій з фінансовими деривативами.

4 Співробітництво України з міжнародними фінансовими інститутами. Теми аналітичних оглядів. Проаналізуйте терміни: «міжнародні фінанси»; «міжнародний фінансовий ринок»; «міжнародні фінансово-кредитні установи (організації)»; «валюта»; «валютна система»; «міжнародні розрахунки».

Контрольні питання

1 Поясніть, з чим пов'язано виникнення та розвиток міжнародних фінансів.

2 За якими напрямками можуть бути згруповані міжнародні фінансові відносини?

3 Дайте визначення поняття “міжнародні фінанси”.

4 Назвіть суб'єкти міжнародних фінансів.

5 Які функції виконують міжнародні фінанси?

6 Охарактеризуйте внутрішню структуру міжнародних фінансових відносин.

7 Охарактеризуйте сутність і складові світового фінансового ринку.

8 Охарактеризуйте особливості організації та функціонування міжнародного валютного ринку.

9 Чим зумовлена поява міжнародних фінансових інституцій?

10 Дайте визначення та назвіть основні форми міжнародних розрахунків.

Список літератури

Законодавчі акти

1 Конституція України. — К.: Преса України, 1997. — Ст. 85, 95, 96, 97, 98, 116, 119.

2 Закон України „Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про господарські товариства” від 22.12.1997 р., № 769/97 — ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 18.

3 Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997 р. № 280/97 — ВР. Розд. 3 // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24.

4 Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про страхування” // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 7 — С. 50.

5 Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 4.03.1998 р. № 36/98 — ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23.

6 Закон України „Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-ХІУ // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 29.

7 Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про національний банк України” від 13.07.2000 р. № 1919-111 // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 42.

8 Постанова Національного Банку України „Про затвердження змін до інструкції про порядок та використання рахунків у національній та іноземній валюті” від 5 грудня 2001 р.

9 Указ Президента України „Про заходи щодо підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи” від 27.08.2000 р. №1031/2000.

10 Закон України „Про Рахункову палату Верховної Ради України” від 11.07.1996 р. № 315/96 — ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 43.

11 Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про державну податкову службу в Україні” від 05.02.1998 р. № 83/98 - ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 29.

12 Закон України „Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” від 26.01.1993 р. № 2939-ХП // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 13.

13 Закон України „Про аудиторську діяльність” від 22.04.1993 р. № 3125ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 23.

14 Закон України „Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1991 р., № 959-ХІІ зі змінами та доповненнями.

15 Закон України „Про державний борг України” від 15.06.2005 р. № 2649-IV зі змінами та доповненнями.

16 Закон України „Про державний внутрішній борг України” від 16.09.1992 р. № 2604-ХІІ зі змінами та доповненнями.

17 Закон України „Про державний зовнішній борг України” від 14.12.1995 р. № 470/95ВР зі змінами та доповненнями.

18 Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження порядку формування та використання коштів резерву Пенсійного фонду” від 06.05.2001 р. № 435 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 20.

19 Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

Підручники

20 Фінанси: Навч. посібник / В. І. Аранчій, О. М. Краснікова, Л. В. Черненко; полтавська держ. аграрна академія. – Полтава: [РВВ ПДАА], 2009.

21 Фінанси: Навч. посібник у схемах і табл. для студентів екон. спец./ В. О. Зінченко, Н. А. Телічко; Держ. заклад «Луганський національний ун-т ім Т. Г. Шевченка». – Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка», 2009.

22 Теорія фінансів: Підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2010.

23 Теорія фінансів: тестові завдання / Н. А. Бак (уклад); Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. - Чернівці: ЧНУ, 2009.

24 Василик О. Д., Павлюк В. К. Бюджетна система України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.

25 Говорушко Т. А. Страхові послуги: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2011.

26 Грідчина В. М. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: МАУП, 2006.

27 Карлін М. І. Фінансова система України: Навч. посібник. – К.: Знання, 2007.

28 Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К.: КНЕУ, 2006.

29 Романенко О. Р. Фінанси: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2009.

30 Сунцова О. О. Місцеві фінанси: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005.

31 Фінанси: Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008.

32 Еш С. М. Фінансовий ринок: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009.